

Társadalomföldrajzi vizsgálatok az Abaúji-Hegyalja néhány községében

BALASSÁNÉ HEGYI ADRIENN¹

Bevezető

E tanulmányban szűkebb hazám – Abaúj – négy falujának (Abaújalpár, Arka, Boldogkőújfalu és Boldogkőváralja) társadalmára vonatkozóan végeztem vizsgálatokat azzal a céllal, hogy bemutassam e halmozottan hátrányos körülmények között élő lakosság mindennapi megélhetési gondjait és jelenlegi gazdasági jellegű próbálkozásait életkörülményei javítására. Dolgozatom utolsó részében a községcsoport számára a mainál jobb jövőt biztosító fejlődés lehetséges útjait igyekszem felvázolni. Mindezt azzal az indíttatással teszem, hogy a mikrotérségről közzétett „társadalomföldrajzi pillanatfelvétellel” sikerül tényszerűen bemutatnom mindazokat a helyi adottságokat, amelyek elősegíthetik a négy község lakóinak jövőbeni boldogulását és a községek gazdasági előbbrejutását.

A Borsod–Abaúj–Zemplén megye középső – az egykori Abaúj-Torna vármegye K-i – részén elhelyezkedő, négy, egymással szomszédos község közigazgatási területe 51 km², együttes lakosságszámuk 1801 fő (1996) (1. ábra). Az elmúlt 12 évben a községek lakónépessége közel 20%-kal csökkent, ami – a kisebb népsűrűséggel együtt – évtizedek óta tartó kedvezőtlen tendenciát jelez (1. táblázat).

1. táblázat. A vizsgált települések népességszám változása és népsűrűsége 1984–1996. között

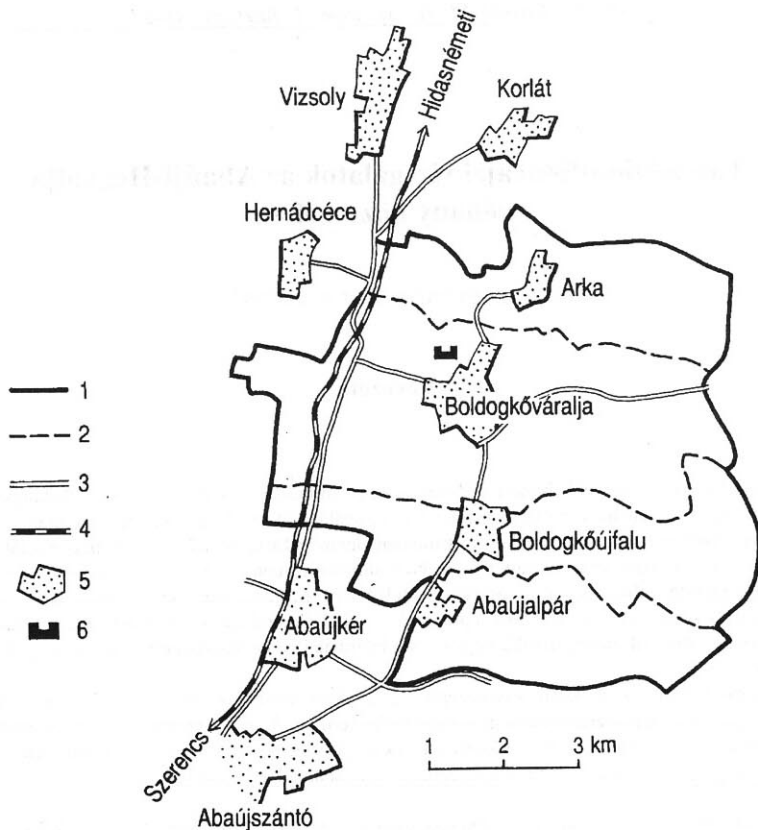
Település	A lakónépesség száma, fő				1984–1996 közötti fogyás, %	Népsűrűség, fő/km ²	
	1984	1990	1995	1996		1984	1996
Abaújalpár	197	132	114	116	41,1	23,2	13,7
Arka	179	126	131	129	27,9	18,9	13,6
Boldogkőújfalu	727	548	516	523	27,9	18,9	47,6
Boldogkőváralja	1140	1136	1095	1033	9,4	51,8	47,0
<i>Összesen</i>	<i>2243</i>	<i>1949</i>	<i>1856</i>	<i>1801</i>	<i>19,7</i>	<i>36,5</i>	<i>35,4</i>

Forrás: B. A. Z. megye Statisztikai évkönyvei. – KSH, Bp.

A települések népességmegtartó képessége különösen az 1989–1990-es rendszerváltás után gyengült meg, aminek legfőbb oka a mezőgazdasági és az ipari szerkezetváltás hatására kialakult *tartós munkanélküliség*. A térségben nagymérvű az előregedés, magas az elvándorlási arány, aminek egyik súlyos következménye a *torz demográfiai szerkezet* kialakulása, s e torzulás a jövőben várhatóan fokozódni fog. A községek korfája ezt a tendenciát jól szemlélteti (2. ábra). További gond, hogy a helyi aktív keresők munkabére kevés, szakképzettségi szintjük általában alacsony. A falvak gazdaságilag aktív korú népességére a vállalkozó kedv és képesség hiánya,

1

Geográfus-mérnök, 2120 Dunakeszi, Tompa M. u. 5.



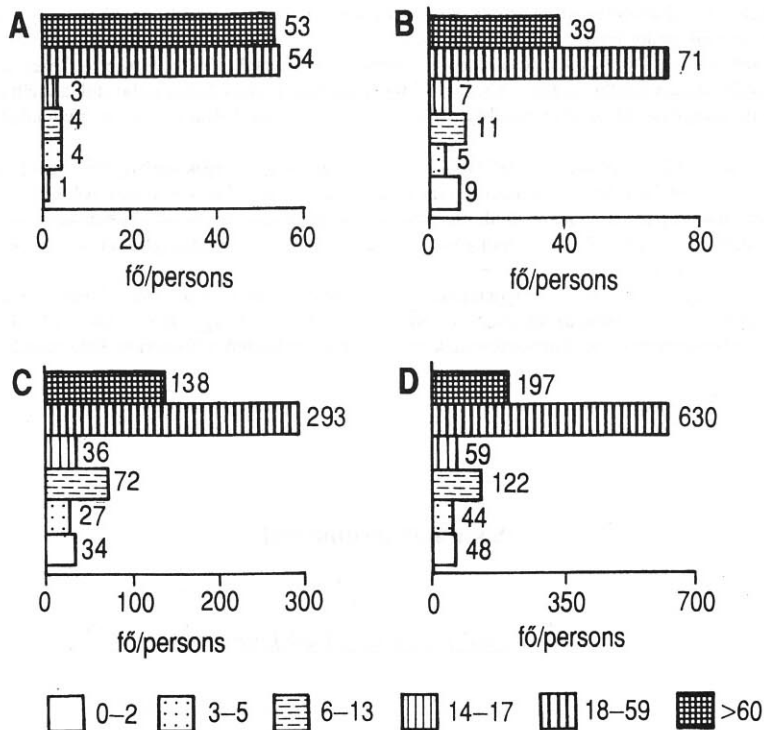
1. ábra. A négy község elhelyezkedése. – 1 = a vizsgált terület határa; 2 = községhatár; 3 = közút; 4 = vasútvonal; 5 = beépített terület; 6 = vár

Geographical position of the four studied villages. – 1 = boundary of the studied area; 2 = boundary of village; 3 = public road; 4 = railroad; 5 = built-up area; 6 = castle

továbbá az alacsony szintű érdekvérvényesítő képesség jellemző. Mindehhez járul a térség kedvezőtlen közlekedésgéogrjazi fekvése, az országhatár közelségéből is adódó periféria jellege, mostoha gazdasági és infrastruktúrális helyzete (2. táblázat), amely tényezők tovább nehezítik az itt élők mindennapjait.

A vizsgálat módszere

A térség helyzetének valóságghú bemutatása érdekében három olyan társadalmi csoport (mezőgazdasággal foglalkozók, helyi vállalkozók és munkanélküliek) tagjai között végeztem vizsgálatokat, amelyek léte és tevékenysége jellemző a négy községre és alapvetően meghatározza a gazdasági élet jellegét a kistérségben.



2. ábra. A négy település lakosságának korszerkezete, 1995. – A = Abaújalpár; B = Arka; C = Boldogkőújfalu; D = Boldogkővára

Age pyramid of the four villages, 1995. – A = Abaújalpár; B = Arka; C = Boldogkőújfalu; D = Boldogkővára

2. táblázat. A községek infrastrukturális ellátottsága, 1995

Település	Mutató							
	Lakás- állomány, db	1996- ban épült lakás, db	Közülemi vízvezeték- hálózat hossza, km	Vízvezetékáló- zatba bekapcsolt lakás		Gázve- zetékáló- zat hossza, km	Vill. energiát fogyasztó háztar- tások, db	Távbe- szelő fővona- lak száma
				db	%			
Abaújalpár	62	–	2,6	12	19,4	1,5	63	17
Arka	60	1	0,7	31	51,7	1,0	104	30
Boldogkőújfalu	210	4	4,9	145	69,0	7,0	200	71
Boldogkővára	403	3	6,7	300	74,5	4,0	382	141
<i>Összesen</i>	735	8	14,9	488	66,4	13,5	749	259

Forrás: B. A. Z. megye Statisztikai Évkönyve, 1996. – KSH, Bp. 1997.

Munkám módszerül egyrészt a *saját adatgyűjtést* választottam, amelynek nagyobbik hányada kérdőíves felmérés, a kisebbik pedig interjú volt. Adataim másik részét *hivatalos információforrásokból* szereztem be. Ebben segítségemre volt többek között a Központi Statisztikai Hivatal, a helyi faluszövetkezet, a négy falu polgármesteri hivatala, a Földhivatal és az Országos Munkaügyi Központ is. Munkámhoz felhasználtam emellett történeti forranyagokat, térképeket, továbbá a Földmérési és Távérzékelési Intézet archívumából származó légifotókat.

Vizsgálataimhoz háromféle típusú kérdőívet készítettem forrásanyagok segítségével: egyet a munkanélkülieknek, egyet a vállalkozóknak, egyet pedig a mezőgazdasággal foglalkozók számára. A közel 100 főt érintő vizsgálat során a 47 regisztrált munkanélküli személyből csupán 20-an válaszoltak a feltett kérdésekre. A négy faluban 29 vállalkozó van, ebből 14-en vettek részt a felmérésben. A mezőgazdasági tevékenység elemzésére 30 kérdőív állt rendelkezésemre.

Sajnos, elég nagy bizalmatlanságot tapasztaltam munkám során, mert az emberek félték az adatszolgáltatástól (pedig név nélkül kérem az adatokat). Ez főleg abban nyilvánult meg, hogy azokra a kérdésekre nem válaszoltak, amelyek anyagi vonatkozásúak voltak. A nem válaszolók adják a %-os kiértékelések hiányzó részét.

A kutatás eredményei

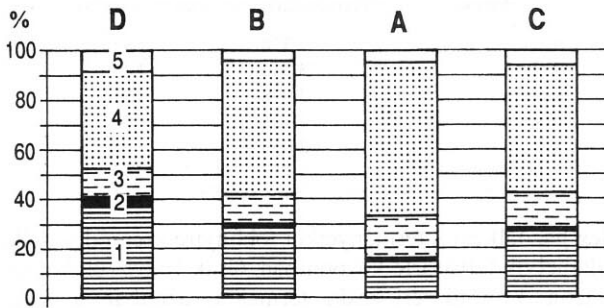
A térség mezőgazdaságának jellemzői

Az Abaúji-Hegyalja éghajlata a szántóföldi kultúrák, a D-ies lejtőkön pedig a gyümölcsstermesztés számára kedvező. A térség már a 18. és 19. sz.-ban jellegzetes agrárvidék volt, amely főleg gabonatermeléséről, szőlő- és gyümölcsstermesztéséről, valamint állattenyésztéséről volt ismert. E jellege lényegében máig fennmaradt. A települések területének mai műveléság szerinti megoszlását a 3. táblázat és a 3. ábra tartalmazza. A táblázatból és az ábrából is jól látható, hogy a községek jelentős erdő- és szántóterülettel rendelkeznek, ugyanakkor az értékes szőlő-, kert- és gyümölcskultúrák csupán Boldogkőváralján érik el az említésre méltó kiterjedést.

1989-ben a térség agrárágazatában dolgozók válaszáig el kerültek. A rendszerváltás után a szövetkezeti tagok kivehették volna földjüket a közösből, ezzel a lehetőséggel azonban viszonylag kevesen éltek, mert jól működőnek tartják a szövetkezetet. A megkérdezettek 83,3%-a maradt faluszövetkezeti tag, ők bérbeadták a földjüket a tsz-nek. További tapasztalat, hogy a válaszadók 80%-a megtartaná a nagyüzemi formát az állattenyésztésben, 76%-uk a növénytermesztésben is. Ennek egyik oka, hogy egyedül a faluszövetkezet rendelkezik helyben nagyobb gépparkkal (állománya: 9 kombájn, 9 traktor, 3 fúkasza, 2 teherautó és 2 rakodógép), amelyből bármit lehet bérelni. A másik ok, hogy a szövetkezet bérművelést is vállal, amellel felvásárolja a terményeket, ami biztonságot nyújt a helyi gazdálkodóknak. Megfelelő feltételek esetén nem is keresnek más értékesítési lehetőséget. Gondot jelent azonban, hogy a szövetkezetnek nincs megfelelő forgótőkéje, felvásárlás után rögtön tovább kell adnia a terményeket, nem mindig a legkedvezőbb feltételekkel.

3. táblázat. A mezőgazdasági földhasználat jellemzői, 1995

Művelési ág	Abaújalpár		Arka		Boldogkőújfalu		Boldogkőváralja	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Szántó	132	15,6	279	29,4	296	27,0	823	37,4
Kert	2	0,2	3	0,3	1	0,1	13	0,6
Gyümölcsös	–	0,0	1	0,1	1	0,1	54	2,5
Szőlő	4	0,4	5	0,5	12,0	1,1	15	0,7
Gyep	144	17,0	109	11,5	159	14,5	243	11,1
Erdő	522	61,6	512	54,0	562	51,2	863	39,2
Művelés alól kivett terület	44	5,2	40	4,2	67,6	6,0	188	8,5
Összesen	2199	100,0	949	100,0	1098	100,0	1098	100,0



3. ábra. A földterület művelési ág szerinti megoszlása a vizsgált községek területén, 1995. – 1 = szántó; 2 = kert, gyümölcsös, szőlő; 3 = gyep; 4 = erdő; 5 = művelés alól kivett terület; A–D = a jelmagyarázatot l. a 2. ábránál
 Distribution of the area of the villages by land use, 1995. – 1 = arable land; 2 = garden, orchard, vineyard; 3 = grassland; 4 = woodland; 5 = area taken out of cultivation; A–D = explanation see in Fig. 2.

A négy faluban mindössze 82 fő (az összlakosság 4,8%-a) vette ki a földjét a szövetkezetből. A kivett föld nagysága összesen 246,4 ha, a teljes terület 10%-a. 58-an rendelkeznek 10 ha-nál nagyobb területtel. Jelenleg a megkérdezettek 13,3%-a csupán 0,5 katasztrális holddal rendelkezik, 66,6%-uknak pedig 1 kh-nyi földje van. Ezeket a földterületeket méretük miatt inkább csak háztáji gazdaságoknak kell tekintenünk. 6-an rendelkeznek 2 ha fölötti területtel és csak 4-üknek van 90 ha-nál nagyobb földje. A földtulajdon elaprózódása az oka annak, hogy legtöbbjük csak önellátásra termel. Tisztában vannak vele, hogy ezen eredményesen gazdálkodni nem lehet, de földet vásárolni vagy bérelni nincs módjuk.

Azok közül, akik kivették földjüket a tsz-ből, a legtöbben bérművelést kérnek a szövetkezetből, ugyanis anyagi fedezet híján nem rendelkeznek megfelelő gépekkel. Ők ezzel a mezőgazdaságból kiegészítő jövedelemhez jutnak főállásuk mellett. A 82 főből mezőgazdasági fővállalkozásba csak 9-en fogtak, de emellett mindannyian végeznek más, plusz jövedelmet adó munkát is. A válaszadók 53,3%-a volt nyugdíjas, ők szintén nem vették ki a földjüket. Pénzt vagy terményt kapnak a bérbeadásért, vagy a bérműveltetésből jutnak jövedelemhez.

Vegyes gazdasága a megkérdezettek 40%-ának van, amelyben jelentős szerepe van a növénytermesztésnek, de fontos tevékenység a kertészet és az állattartás is. Csak növénytermesztésre 43,3%-uk szakosodott, ebből 63,3% gabonaféléket termeszt, a többiek vegyesen ültetnek ipari növényeket is. Takarmánynövényeket csak 3,3%-uk vet. A szántóföldön búzát, árpat, kukoricát, lucernát, zabot és napraforgót termesztettek jelentősebb mennyiségben (4. táblázat). Évente változó nagyságú területre ültetnek ezen kívül még babot és cukorrépat. A babot eladják vagy elcserélik. (Négy éve pl. előfordult, hogy rizsre cserélték egy oroszországi szövettel.) A cukorrépat rendszeresen kristálycukorra cserélik a Szerencsi Cukorgyárral.

4. táblázat. Az 1990–1994-es évek termésátlagai a községek mezőgazdaságában

Termény	Termésátlag, t/ha	Vetésterület, ha
búza	4,338	684
árpa	3,346	165
kukorica	3,998	132
lucerna	4,128	106
zab	2,016	6
napraforgó	1,748	263

Az egyénileg gazdálkodók terményeiket többnyire szerződés nélkül, alkalmasszerűen értékesítik valamelyik felvásárló központban. Csak 16,6%-uk köt szerződést a faluszövetkezettel. Piacon 3,3%-uk értékesíti termékét, azonban a magas közlekedési költségek miatt ez az értékesítési forma nem kifizetődő.

A farmergazdaság kialakulását a felmérésben résztvevők 73,3%-a tartja elképzelhetőnek, főleg a növénytermesztésben (72,7%), az állattenyésztés hosszabb időre igényel befektetést és lassabban térül meg, így állattenyésztő farmergazdaság létrehozására csak igen kevesen gondolnak. A növénytermesztésben egy jól működő farmergazdasághoz minimum 50 kh-t tart szükségesnek 20%-uk, 50–100 kh-t 26,6%-uk, 100 kh-nál nagyobb földterületet 33,3%-uk. A farmergazdaságok gépesítése 16,6%-uk szerint 5–10 millió Ft-ba, 43,3%-uk szerint 10–50 millióba kerülne. Ennyi pénzt senki sem tud egyedül előteremteni, ehhez közös fellépésre, összefogásra lenne szükség.

Az állattenyésztésnek nagy hagyományai vannak a területen, amit a kiterjedt legelők is bizonyítanak. Ez a helyzet csak az elmúlt években változott meg, amit alátámasztanak a felmérés adatai is. A lakosok legtöbb esetben csak családi ellátásra tartanak állatokat, főleg a ház körül. 66,6%-uk tart baromfit (a legtöbb esetben kb. 30 db-ot), 60%-uk sertést (maximum 10 db-ot, de többségük csak évente 3–4-et). A lótarás nem jellemző a községekre és nagyon kevés a szarvasmarhák száma is (a megkérdezett 30 családnál mindössze 8 db van belőlük). Ez ma már csak az önellátást szolgálja, pedig 10 évvel ezelőtt minden falunak legalább 100 db-os csordája volt. Sajnos jelenleg ez a tevékenység nem hoz annyi hasznot, hogy érdemes lenne foglalkozni vele. Sokan várják, hogy az állattenyésztés újra felvirágozzék és reménykednek a gazdaságpolitika megváltozásában is.

Az állattenyésztésben egy jól működő farmergazdasághoz 6,6%-uk szerint minimum 50 kh, 3,3%-uk szerint 50–100 kh kell, 6,6%-uk szerint pedig ehhez több mint 100 kh szükséges.

E kérdésre egyébként nagyon kevesen válaszoltak. Beszélgetéseim során kiderült, hogy ezen a téren a gazdálkodók igen kevés tapasztalattal rendelkeznek, mivel mindig csak a ház körül, a saját szükségletükre tartottak állatokat. Az állattenyésztés nagyüzemi keretek között eddig csak a tsz-ben folyt. Ugyanezt tapasztaltam a kertészettel kapcsolatos kérdésekre adott válaszoknál is.

A megkérdezettek 53,3%-a nyilatkozott úgy, hogy szüksége lenne valamilyen *szaktanácsadásra*. A legtöbben (33,3%) növényvédelmi szaktanácsokra tartanának igényt, erre elengedhetetlen szükség lenne a növényvédőszeres és a műtrágyák helyes, megfontolt használata érdekében is. A válaszolók 13,3%-a szívesen látná, ha nagyobb segítséget kapna a termény értékesítésében, mivel nehezen tájékozódik a piacon.

A drága állatorvosi ellátás miatt szívesen fogadnák az állategészségügyi szaktanácsadást is (20%). Erre elsősorban azért lenne szükség, hogy megelőzzék azokat a betegségeket, amelyeket egyszerű beavatkozások segítségével maguk a gazdák is legyőzhetnek. Általános érdekképviselőre 10%-uk tartana igényt, ennek hiányában a termelők kiszolgáltatottnak érzik magukat.

A gondok nagy részét egyidőben orvosolhatná egy rendszeresen megjelenő regionális mezőgazdasági szaklap, amelyben egymásra találhatnának a piac szereplői, és amelynek jogi, növényvédelmi és állatorvosi szaktanácsadó rovatai is lennének.

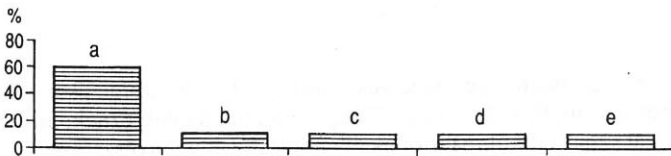
A mezőgazdasági vállalkozások sajátosságai

A falvakban működő egyéni *gazdaságok* nagy része (66%-a) *önellátó*, vagyis csak a család ellátására szakosodtak. Annak okát, hogy miért nem tudják termékeik egy részét értékesíteni, abban látják, hogy nincs anyagi fedezetük egy vállalkozás létrehozására, főleg a gépesítésre. Habár a gabona és gyümölcsfélék értékesítésében hosszú távra is biztos piacot látnak, nem tartják arányosnak a jövedelmet a befektetett munkával. A rendelkezésükre álló földterület véleményük szerint nagyon kicsi, több földet tartanak szükségesnek egy jól működő farmhoz.

A *gazdaságoknak* így csak a 33%-a *árutermelő gazdaság*. Az árutermelés lassú növekedésének oka főként a gyenge gépesítés és a nagy szállítási költségek (a megkérdezettek 50%-a szerint), az alacsony átvételi árak (16,6%-uk szerint), a magas adó (6,6%-uk szerint), a drága munkaerő (6,6%-uk szerint), valamint a kevés és rossz hitellehetőség (16,6%-uk szerint).

Piacra lehet vinni a gazdák szerint a sertést, búzát, babot, barackot és burgonyát. Igény lenne megfelelő érdekképviselőre is, ami megpróbálná a termékek árának megszorítását megakadályozni. Az alacsony felvásárlási ár legtöbbször a felvásárlás terén lezáró konkurenciahányt jelzi. A gazdáknak összefogva kellene megszervezniük a termények elszállítását, töredékére csökkentve így az egy főre jutó szállítási költségeket. Vannak fuvarosok a falvakban, de az összefogás hiánya miatt nem tudják a termelők érdekeiket megfelelően érvényesíteni.

A *vállalkozók befektetésének forrása* nagyrészt saját megtakarításuk, esetleg családi kölcsön. Hárman fordultak OTP hitelhez és ketten vettek föl vállalkozói hitelt. Akik hitelhez jutottak, s így alaptőkéjük meghaladta a 2 millió forintot, tudtak gépesíteni, ha nem is a kívánt mértékben és minőségben. A saját megtakarításból működő vállalkozások alaptőkéje 1 millió forint alatt maradt. Ez az összeg meghatározza a gépesítés lehetőségeit is, így azok gépekkel gyengén felszereltek, emellett a gépek rossz állapotban vannak.



4. ábra. A felmérésben résztvevő mezőgazdaságban foglalkoztatottak iskolai végzettség szerinti megoszlása, 1995. – a = általános iskola; b = szakmunkásképző; c = szakközépiskola; d = gimnázium; e = egyetem, főiskola
 Agricultural workers, covered by the survey, by the level of education, 1995. – a = primary school; b = skilled workers' school; c = secondary vocational school; d = secondary grammar school; e = university, college

A felmérésben résztvevő, mezőgazdasági munkát végzők iskolai végzettségében az alapfokú végzettségűek aránya dominál (4. ábra), ami kedvezőtlen feltételt jelent a farmerré válás szempontjából.

A 9 agrárvállalkozó közül 3 fő mezőgazdasági technikumot végzett, 4 mérnök (ebből 3 agrármérnök). 77,7%-uk mezőgazdasági szakképzettségű, vagyis kellő szaktudással rendelkezik gazdasága működtetéséhez. 3 vállalkozó felvásárlással és értékesítéssel foglalkozik, 6 pedig termelő. 8-an (90%) nem foglalkoztatnak a családtagokon kívül más munkaerőt, 1 vállalkozó pedig csak idegymunkásokat alkalmaz.

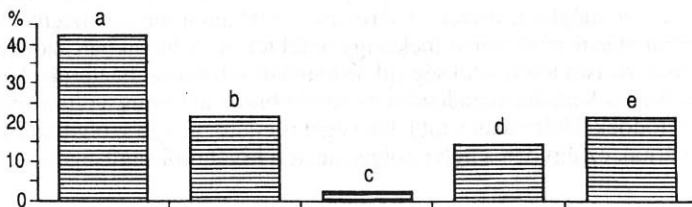
A helyi magángazdaságok központjai (telephelyei) maguk a lakóházak, ill. az udvarok. A betakarított növények tárolására nincsenek megfelelő helyiségeik, a legtöbb helyen csupán 60–200 m² közötti raktárterület áll rendelkezésre, így a gazdálkodók kénytelenek az aratás után rögtön eladni a terményeiket. A megfelelő nagyságú forgótöke hiánya is a gyors értékesítésre ösztönzi őket. A gépek elhelyezése megoldatlan, ami gyorsítja az amortizációt. (Csak egy helyen van 500 m²-es épület ilyen célra). 6 vállalkozó rendelkezik hiányos gépparkkal, ami tehergépkocsiból, traktorból és egy-két hozzá tartozó felszerelésből áll. Csupán egyetlen gazdának van saját kombájnya is.

Felméréseim szerint csak 2 fő vállalkozna arra, hogy ismerősükkal vagy saját maguk feldolgozzák terményeiket, pedig az alacsony termelői árak miatt ennek lenne jövője. Szerintük erre töke hiányában most nincs lehetőség. Véleményem szerint pályázati úton juthatnának erre a célra hitelhez.

A szekunder és a terciér szektor vállalkozásai

A térség 29 nem mezőgazdasági vállalkozója közül Arkán 1-nek, Boldogkőújfalu-ban 8-nak, Boldogkőváralján 20-nak van a telephelye. Abaújalpáron nincs vállalkozó. A megkérdezettek több mint fele (51%) 50 év fölötti, 28%-a a 40–50 évesek, 14%-a a 31–40 évesek korsztlályaiba tartozik, míg a 30 év alatti fiatal vállalkozók aránya mindössze 7%. A két szektorban tevékenykedő megkérdezettek iskolai végzettség szerinti megoszlása (5. ábra) az agrárvállalkozókénál kedvezőbb összetételt mutat.

Egy fő kivételével – aki erre a célra bérel egy helyiséget – vállalkozását mindenki a saját otthonában működteti. A vállalkozáshoz szükséges jogi–gazdasági szakismeretekkel kapcsolatos kérdésre 85,7%-uk felelte azt, hogy ismeri a tevékenységére vonatkozó jogszabályokat. 50%-uk végzett már piackutatást és 43%-uk készített üzleti tervet, 58%-uknak van stratégiai terve.



5. ábra. A felmérésben résztvevő vállalkozók iskolai végzettség szerinti megoszlása, 1995. – A jelmagyarázatot l. a 4. ábránál

Entrepreneurs, covered by the survey, by the level of education, 1995. – Explanation see in Fig. 4.

A két szféra vállalkozóinak befektetési forrása általában saját megtakarítás volt (70%), 3-an fordultak hitelért az OTP-hez, 1 vállalkozó vett fel vállalkozói hitel és 1 fő magánkölcönt. A legtöbb esetben a vállalkozó a rendszerváltás előtt kisiparos volt, így komolyabb befektetést nem igényelt a vállalkozásuk. Ők úgy érzik, hogy csak a nevük és adóterheik változtak. A vállalkozási formát illetően a megkérdezettek között 8 magánvállalkozás, 4 bt. és 2 kft. volt. A vállalkozás időtartama alapján 3 vállalkozás működött 5 évnél régebben, 9-et 2–5 éve hoztak létre, a többit 1995-ben alapították. Egy vállalkozónak ez már a második vállalkozása, az első megszűnésének okát az elégtelen piacon és versenyképességében látta.

A vállalkozások *infrastrukturális hátterére* jellemző, hogy egy telephelyen nem volt villany, két helyen víz, négy helyen telefon. A gáz bevezetése többüknél folyamatban van, ám szennyvízcsatornával senki sem rendelkezik közülük. A vállalkozás telephelyéhez 92%-uk esetében vezet műút.

A telephelyek *technikai felszereltsége* szegényes, számítógépe csak egy vállalkozónak van, viszont 85,7%-uk rendelkezik személyautóval, 42,8%-uknak teherautója is van. Nagyon kevés egyéb jellegű géppel (pl. a vendéglátósok hűtővel, fagyasztóval, mikrohullámú sütővel, fagyaltgéppel) rendelkeznek, ezeknek viszont több mint a felét (kb. 70%-át) újonnan vásárolták.

A megkérdezettek 57%-a válaszolta, hogy marad nyeresége, bár ez arra nem elég, hogy fejleszteni tudjon, inkább csak a család megélhetését szolgálja. A többiek ennél rosszabb helyzetben vannak, ők általában *mezőgazdasági kistermelői* tevékenységgel egészítik ki jövedelmüket. Nyereségük elmaradásának okát a kis keresletben (33,3%), a magas adóban (33,3%), a hitel elégtelenségében (16,6%) és a magas költségszintben (33,3%) látják. 77%-uk nem tagja semmilyen érdekképviseleti szervnek. Helyzetük javulására nem sok esélyt látnak, de sorsuk jobbrafordulását nem valamely szervezet segítségétől várják. 21%-uk válaszolta, hogy szüksége van szaktanácsadásra jogi- és adóügyekben.

A vizsgált térségben a *vállalkozások kis tőkeigényűek*, ez is jelzi, hogy nagyobb összegek gyors megtérülésére nem lehet számítani. Hosszabb távon megtérülő vállalkozásba senki sem hajlandó a pénzét fektetni, mivel ezt túl kockázatosnak tartják. A vállalkozók által alkalmazott dolgozók számát illetően 6-an egyáltalán nem foglalkoztatnak idegen munkaerőt, 3-an csak a családtagokat vonják be a vállalkozásba. 4 embernek van 1–3 állandó alkalmazottja és csak 1 kőműves foglalkoztat 10 főnél több, változó számú munkaerőt.

A vállalkozások zöme elsősorban szolgáltatás (szakács, kereskedő, favágó, fuvarozó, állatorvos és vendéglős), mivel itt térül meg leghamarabb az üzletbe bevitt pénz, emellett a szolgáltatások nem igényelnek nagy befektetést. A falvakban azonban még több szolgáltató vállalkozásra lenne szükség (pl. ruhatisztító, fodrász, háztartási készülék javító), de a fizetőképes kereslet ingadozása és legtöbbször alacsony volta miatt ezek nem lennének kifizetődőek. Hiányukat a több községet is ellátó mozgó szolgáltatások pótolhatják. Többen várnak ez ügyben a helyi polgármesteri hivataltól segítséget.

A munkanélküliség mértéke a térségben

A felmérésem idején (1995) a négy faluban összesen 47 regisztrált munkanélküli volt, ennek kb. kétszerese a nyilvántartásba nem vettek száma, amit súlyosbít, hogy nagy részük a cigányságból kerül ki.

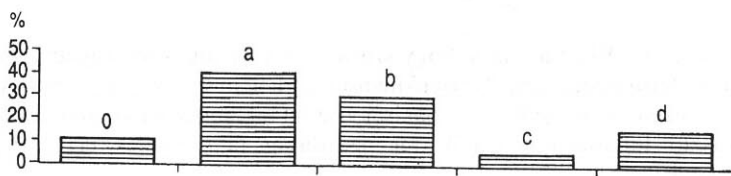
A megkérdezett munkanélküliek korcsoport szerinti összetétele közelítően arányos volt: 30–30%-uk tartozott a 30 év alatti, a 30–40 év, ill. a 40–50 év közötti korosztályokba. Csak 2 munkanélküli volt 50 évesnél idősebb, aminek oka a korkedvezményes nyugdíjazás lehetőségének kihasználása volt. Mivel ezek az arányok pontosan megegyeznek a megyei arányokkal, ílymódon a mikrotérség reprezentatív régiónak számít a munkanélküliség korszerkezeti jellemzőit illetően. A községekben a munkanélküliség jobban sújtja a férfiakat, mint a nőket, mivel a megkérdezett állástalanok 65%-a volt férfi, és csak 35%-a nő. A községekben lakó munkanélküliek többsége általános iskolát vagy szakmunkásképzőt végzett (6. ábra).

Az ábrán látható arányok megközelítőleg azonosak a megyei értékekkel, ahol az általános iskolát sem végzett munkanélküliek aránya 9,7%, a szakmunkások aránya 32%, az érettségizettek aránya 16% volt 1995-ben. Az általános iskolai végzettséggel rendelkező munkanélküliek aránya ezzel szemben a megyében csak 34%, amely viszont kedvezőbb az itt jelentkező 40%-os aránynál.

A térség munkaerőpiacán a legkedvezőtlenebb helyzetben az *alacsony iskolázottsággal* rendelkezők vannak, viszont a kvalifikált munkaerő elvándorlása (elsősorban a képzett pedagógusoké) következtében az iskolázottsági arány a falvakban egyre romlik, ami miatt a helyi társadalmak még kedvezőtlenebb helyzetbe kerülnek. Egyre alacsonyabb lesz az iskolázottsági szint, hiszen a nem megfelelő általános iskolai alapok miatt az itt végzett gyermekek nem tudnak továbbtanulni.

A munkanélküliek 35%-ának egykori munkahelye a mezőgazdaságban volt, az erdészetenél 25%-uk, a könnyűiparban 15%-uk, a szolgáltatás területén 20%-uk, és az építőiparban 5%-uk dolgozott. Nagyon magas (60%) azoknak a munkanélkülieknek a száma, akik korábban segédmunkások voltak a mezőgazdaságban vagy az erdészetenél. E munkáltatók szervezeti átalakulása és létszámgényük csökkenése miatt elsőként az alacsony iskolázottságúakat bocsátották el, akik ezután sehol nem tudtak elhelyezkedni. Ezek az emberek úgy látják, hogy most már nincs is erre több lehetőségük. 90%-uk kap munkanélküli járadékot, ezen alkalmi munkával és a háztáji földek megművelésével 35%-uk, csak alkalmi munkával 20%-uk, csak háztáji gazdálkodással újabb 20%-uk próbál segíteni. Így főleg az élelmezés terén próbálnak meg önellátóak lenni.

Közülük eddig már sokan utasítottak vissza valamilyen állásajánlatot, aminek oka főleg a nem megfelelő fizetés és nem a szakképzettségnek megfelelő munka volt. Legtöbbször azonnal elhelyezkedne, ha megfelelő állásajánlatot kapna, mert mindegyikük presz-



6. ábra. A felmérésben résztvevő munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlása, 1995. – 0 = nincs végzettsége; a–d = a jelmagyarázatot l. a 4. ábránál
 Unemployed, covered by the survey, by the level of education 1995. – 0 = unqualified; a–d = explanation see in Fig. 4.

tízveszteségnek érzi jelenlegi helyzetét. *Konfliktusforrás* lehet, hogy nincs lehetőségük egyéni képességeik kibontakoztatására. Nagy részük ismerősi kapcsolatokra számít, kevesen keresik fel a munkaközvetítőket. Nem gondolnak vállalkozásra, mert nincs pénzük.

Fokozódó problémát jelent a munkanélküliség a falvaknak, különösen a naphosszat otthon lézengő *cigányok* miatt, akik nem mindig tisztességesen próbálnak jövedelemhez jutni (közülük kerül ki az illegálisan fát vágók legnagyobb hányada és ők a mezei lopások leggyakoribb elkövetői). Több cigány család választja a megélhetés rövid távú biztosításának útjával a gyereknevelést. A cigányok a térségben a születések számából 80%-kal részesednek, ami még inkább elvándorlásra ösztönzi a lakosság többi részét a fokozatosan elcigányosodó falvakból. Ez a gond leginkább Boldogkőújfalut és Boldogkőváralját érinti.

Néhány gondolat a kistérség fejlesztési lehetőségeiről

A vizsgált falvak *népesség eltartó képességének növelése* tartósan csak a legalább átlagos jövedelmet biztosító munkahelyek teremtésével oldható meg. Miképpen lehet itt új munkahelyet létrehozni? Előnyös lenne, ha az itteni kedvező természeti adottságoknak megfelelő gazdasági–szolgáltatási tevékenységeket próbálnánk meghonosítani a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem területén. Olyan vállalkozásokat kell kezdeményezni, amelyek jól tudják alkalmazni a helyi adottságokat. A munkahelyteremtésre a tőkehiány mérséklése megoldást jelenthetne, de mivel ez önerőből nem megy, ezért arra lenne szükség, hogy a helyi vállalkozók azokban a tevékenységekben, fejlesztésekben kapjanak támogatást, amelyek elősegítik a stabilizálódásukat. Meg kellene próbálni segítséget kérni emellett a külföldön élő, egykor innen elszármazottaktól, azok rokonain keresztül.

A térség fejlődésének egyik lehetséges útjaként kínálkozik pl. az *idegenforgalom* növelésére való törekvés. Mivel a fejlődés és a környezet egymástól nem független fogalmak, ezért egyikkel sem lehet eredményesen foglalkozni a másik figyelembevétel nélkül. 20A környezet a fejlesztés egyik alapforrása, ezért állapota fontos mérték, megőrzése pedig a település és területfejlesztés állandó problémája.

A vizsgált térség fejlődésének egyik alapvető eszköze meglátásom szerint a *falusi turizmus* fejlesztése lehet, ami feltételezi a létfontosságú infrastruktúra (gáz, csatorna, hulladékelhelyezés, úthálózat) megfelelő szintű kiépítését, ugyanakkor hátrányosan is befolyásolhatja mind a természeti, mind az épített környezet változását. Ezért az ilyen célú fejlesztéseknél kiemelten figyelembe kell venni a mikrorégió tájvédelmi, termé-

szetvédelmi érdekeit. Köztudomású, hogy szerte a világon általános aggodalom övezi az idegenforgalom természetet veszélyeztető hatását, amit nem szabad lebecsülni. Az idegenforgalom környezetet fenyegető, káros hatásai viszont legtöbbször csak töredékét teszik ki az ún. fogyasztói felhasználói módok (mezőgazdaság, fakitermelés, vízhasználat) által okozott károknak.

A jó minőségű természeti és épített környezet az idegenforgalom fellendítésének egyik alapja. *Az üdülési lehetőségek kihasználása a térség gazdasági és szociális fejlődésének egyik kulcskérdése*, amit feltétlenül a táj- és a természetvédelmi követelmények figyelembevételével kell megoldani.

A térségben a falusi turizmus sajátos formáinak – azaz a *gyalogos*, a *kerékpáros* és a *lovas turizmusnak* – fejlesztésére lenne nagy szükség. A szálláslehetőség ehhez már jelenleg is biztosítva van a boldogkőváraljai Tekerjes fogadóban (45 férőhely), ahol étkezésre is nyílik lehetőség. Arkán is vagy egy szakács vállalkozó, aki igény szerint adna szállást és szívesen főzne turisták számára. A felmérés szerint öt magánháznál már jelenleg is adnak ki szobákat. Fel lehetne újítani az erdészet kezelésében lévő, már említett házakat is, esetleg *kulcsos házzá* alakítani őket. Ezenkívül létre kellene hozni Boldogkőváralján egy *kempinget*. Az olcsó sátorozási lehetőség biztosításával lehetőség nyílna arra, hogy a szerényebb anyagiakkal rendelkező turisták is eltölthessenek a környéken néhány napot.

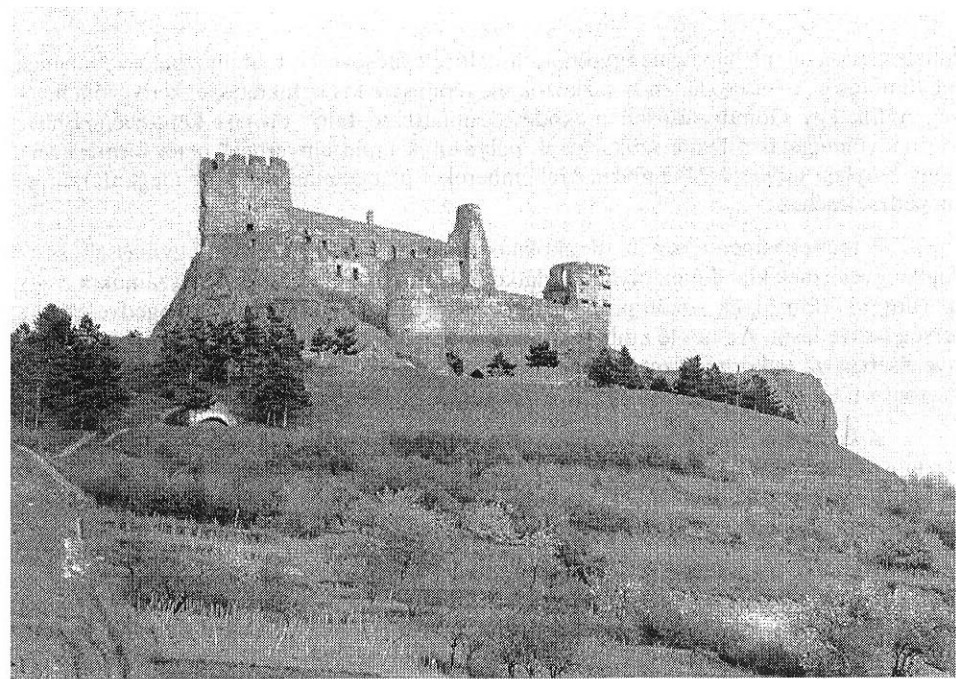
Boldogkőváralja történelmi nevezetességének, a „bodóközi” várnak (*1. kép*) 1996-ban majdnem 4000 látogatója volt, ezeket a vendégeket meg kellene próbálni hosszabb időre ott tartani, amihez viszont *tartalmas programokra* van szükség (pl. kis befektetéssel létre lehetne hozni egy lovasiskolát, ahonnan lovas és lófogatos kirándulások is indulhatnának a környék már említett nevezetességeihez stb.).

A természeti szépségekben gazdag vidéken gyalogos túrákra is kedvező lehetőségek kínálkoznak, amelyeket egybe lehet kötni *szervezett vízi túrákkal* (a Hernádon, vagy az innen nem messze, D-re kanyargó Bodrogon). Nagyobb kirándulásokra is van mód az országos kék túra útvonalán vagy a Zempléni-hegységben kijelölt turistautakon. Aki pedig a rövidebb utat kedveli, annak lehetősége van végigsétálni egy már meglévő *tanösvényen*. Célszerű lenne a környéken minél több tanösvényt létrehozni és ellátni őket szöveges, rajzos ismeretterjesztő táblákkal (pl. a boldogkőújfalui kőtengerhez, a tekeres-völgyi lávafolyáshoz, a törpemanduláshoz). Emellett jól megfogalmazott, több nyelvű, *idegenforgalmi ismertetőkre* lenne szükség pl. a települések történetéről, a templomokról, a kastélyokról.

A Zempléni-hegység környékbeli településeinek összefogásával színvonalas falusi turizmus lenne kialakítható, hiszen igen színes arculatúak az itt található falvak. Az előbbieken említett programok között lehetne szerepeltetni a *borkóstolást* is, mivel nagyon közel vannak Tokaj-Hegyalja nagy szőlészeti hagyományokkal rendelkező borfalvai (pl. Mád, Tállya), ahol a világhírű „tokajit” is készítik a szőlősgazdák. (Idegenforgalmat csalogató tényező lehet az a legújabb „felfedezés” is, hogy a legfrissebb mérések szerint Tállya település területén van Európa mértani középpontja.)

A vizsgált terület jó adottságokkal rendelkezik *természetvédelmi táborok* létrehozásához, kutatótáborok szervezéséhez is. A *vadászat* a térség idegenforgalmi fejlődésének másik fontos tényezője. Ehhez viszont fel kellene újítani a környéken található 3 elhagyott vadász-, ill. erdészházat.

A környezet szennyezettsége a területen még olyan kis mértékű, hogy a községekben megfelelő hely lenne *környezetvédelmi oktatási központok* működtetésére, környezet-kímélő technikák oktatásra, bemutatására (komposzt készítés és felhasználás, biogazdálkodás, szélkerekes, napelemes áramtermelés, természetes anyagok felhasználá-



1. kép. Boldogkő vára, a környék legnevezetesebb kirándulási célpontja
Boldogkő Castle, the most prominent centre of tourism in the microregion

sának bemutatása az eszközkészítésben, kosárfonás, szövés, kerámia készítés stb.). Mindezekhez azonban a terület fejlődéséhez szükséges *alapvető kereskedelmi és ellátási feltételeken* kell jelentősen javítani.

A *mezőgazdaság* területén a *termékfeldolgozás* támogatása sokaknak biztosítana megfelelő munkaalkalmat. A gyümölcstermesztésben napjainkban már csak a saját tulajdonú kajszibarack termesztésnek van szerepe, a nagyüzemi módszerek a térségben megszűntek. A területnek olyan országos jelentőségű termőterületei és terményei vannak, mint pl. a gönci sárgabarack (Gönc, Boldogkőváralja környékén), ezért fenntartásuk, fejlesztésük fontos feladat.

Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy a térség legjelentősebb gazdasági erőforrása továbbra is a mezőgazdaság marad, az ágazatot nem lehet egyszerű nyersanyag termelőnek tekinteni. Tovább lépésre ezen a téren a *faluszövetkezetek együttműködése* nyújtana lehetőséget (pl. egy gyümölcscsökkentő üzem megépítésével). Az ilyen típusú vállalkozások ösztönzése érdekében megfontolandó lenne egy „adókedvezményben részesített övezet” létrehozása az ország ÉK-i, elmaradott részében.

A gyümölcscsökkentésre jelenleg csak egyetlen pálinkafőző áll rendelkezésre, aminek kapacitása kicsi. Rossz években, amikor alacsony a kajszibarack felvásárlási ára, a termést sokan pálinkaként adják el, vagy raktározzák jobb évekre. Egy *újabb pálinkafőző üzem* létrehozása nem nagy befektetés és igény is lenne rá. Környezetkímélő technikák

felhasználásával (pl. napelemes gyümölcsaszaló létesítésével) is feldolgozhatóak lennének a gyümölcsök, a felhasználandó eszközök megépítésére kis befektetéssel kedvező lehetőség nyílik egy Gömörszőlőszőn működő „fenntartható falu” projekt keretében. Ehhez kormánytámogatásra lenne szükség (pl. pályázatok útján elnyerhető pénz formájában), hogy helyben tudjanak alkalmazni szakembereket piackutatáshoz és az idegenforgalom menedzseléséhez.

A fentiek ismeretében az itt lakóknak csak két választásuk van: egymással összefogva igyekeznek kialakítani olyan gazdálkodást, ami megélhetést nyújt a számukra, vagy az eddigi körülmények között próbálnak továbbra is boldogulni, tovább engedve ezzel a térség hanyatlását. Az itt élő emberek mindennapjait jobbra tevő *vállalkozások* kezdeményezésében az önkormányzatnak nagy szerepe lehetne. Helyi kedvezmény-rendszerrel ösztönözni lehetne a vállalkozókat tevékenységük bővítésére, alkalmazottak felvételére.

A kulturális élet fellendüléséhez állandó, ill. időszakos *kiállításokat* kellene szervezni a várban és a már meglévő tájházban, vagy erre a célra át lehet alakítani egy falusi házat is. Várjátékok, játszóházak gyakrabban is lehetnének, a jelenlegi évi egyszeri alkalommal szemben.

Mielőbb megoldást kell találni a *cigánysággal* kapcsolatos gondokra is, így könnyítve meg mindenki számára a velük való együttélést. A polgármesteri hivatalnak lehetőségei szerint meg kellene keresnie a cigány szervezeteket, felkérni a cigány értelmiséget az ebben való együttműködésre. Olyan tevékenységekbe kell őket bevonni, amely közel áll az életvitelükhöz (pl. zenélés, lakodalmi zene bemutatása, kosárfonás, koszorúkészítés).

Egy viszonylag közeli, *prosperáló város hiánya* jelentős mértékben hozzájárul az elmaradottság és munkanélküliség tartóssá válásához. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a környékbeli városok fejlesztése automatikusan megoldaná az elmaradott falusi térségek problémáit, ám sokat segíthetne a jelenlegi helyzeten. Encs esetleges fejlesztése esetén pl. csökkenteni lehetne az ingázók munkahelyük közelébe való elköltözési szándékát, ezzel mérsékelni lehetne a Miskolc közeli zsúfolt település-övezetek létrejöttét is. Elsősorban Boldogkőváralja ellátó, szolgáltató szerepének növelését és a települések közötti együttműködés erősítését kellene elősegíteni a népesség megtartása érdekében. A helyben maradók *életkörülményeinek javítására* minden eszközt, lehetőséget fel kell használni. Ennek egyik módja lehet a kedvezőtlen életkörülmények fő okainak fokozatos megszüntetése (közlekedési feltételek javítása, intézményhálózat bővítése, munkaalkalom teremtés), másrészt pedig minőségi javításra és bővítésre szorulnak az itteni szolgáltatások is.

Véleményem szerint *a településcsoport fejlődéséhez* az anyagi támogatásokon kívül erkölcsi segítségre is szüksége van a lakosságnak, mivel az itt élő emberek *önerőből is sok mindenben változtathatnának*, ha ki tudnák magukat mozdítani ebből a helyzetből. Ehhez egyaránt biztatásra van szükségük a társadalomtól, az országtól, a megye és a községek vezetőitől, de elsősorban önmaguktól. Ha a várva várt segítség sokáig elmarad, akkor a térség hanyatlása visszafordíthatatlanná válhat. Ennek elkerülése alapvető feladat, ezért mindent meg kell tenni a holtpontról való kimozdulás érdekében az általam vizsgált térségben éppúgy, mint hazánk más elmaradott területein. A felvetett gondolatokat ezért figyelembe ajánlom mindenkinek, aki szívén viseli hazánk perifériára szorult területeinek sorsát.

- BÁNFALVY CS. 1992. A munkanélküliség és a társadalmi helyzet alakulása Magyarországon. – Magyar Tudomány 10. pp. 1155–1183.
- BŐHM A. 1992. A hátrányos helyzetű térségek helyi társadalma. – Magyar Tudomány 4. pp. 435–438.
- CSÉFALVAY Z. 1994. A modern társadalomföldrajz kézikönyve. – Budapest, 366 p.
- G. FEKETE É. 1988. Néességmegtartó-képesség, képességmegtartó-néesség. – Borsodi Szemle 4. pp. 46–60.
- KŐSZEGFALVI GY. 1990. Településfejlődés–Településpolitika. – Magyar Tudomány 2. pp. 167–174.
- MOLNÁR J. 1995. A halmozottan hátrányos helyzetű gömöri térség szociogeográfiai vizsgálata. – Dimenziók. Felső-magyarországi Szemle 2–3. pp. 202–212.
- PORKOLÁB A. 1985. A cigánylakosság helyzete B. A. Z. megyében. – Borsodi Szemle 1. pp. 72–78.
- RÉTVÁRI L. 1990. A falusi letelepedés területi alternatívái. – Földr. Közl. 114. 3–4. pp. 149–161.
- SÜLI-ZAKAR I. 1994. Az infrastrukturális ellátottság szintje Abaújban. – Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv, pp. 105–132.
- VUICS T. 1993. Az életkörülmények területi különbségei Magyarországon. – Földr. Közl. 117. 4. pp. 251–264.
- ZSARNÓCZAI S. 1989. A faluszociológia és a mai valóságunk. – Magyar Tudomány 5. pp. 376–384.

SOCIAL GEOGRAPHICAL STUDIES IN SOME VILLAGES OF ABAÚJ HEGYALJA (HUNGARY)

by A. Balassa–Hegyi

S u m m a r y

The present contribution reports on the results of geographical investigations into social conditions and economic life of four villages in Abaúj (part of a county in northeastern Hungary), in order to present the everyday problems and economic efforts made by the local population living in multiple disadvantageous position. The survey conducted through questionnaires and interviews focused on three topics and has yielded several new results.

The first study presents the survival strategies of farmers working in disadvantageous agricultural conditions, emphasising the difficulties (e.g. lack of capital, insufficient skills, lack of co-operation between the farmers), posing hindrance for their wayout from the deadlock.

The second study introduces industrial and tertiary small entrepreneurship of the microregion with problems similar to those in farming. A special analysis deals with the unemployment situation, which is an additional burden on the people living there.

The last chapter of the article outlines possible development schemes, overviewing the endowments and methods that might create favourable conditions for a future economic take-off of the villages in the microregion.

Translated by: L. BASSA